

KULTURNO-POVIJESNO ZNAČENJE GLAGOLJICE

Glagoľjica, to naše tisućljetno narodno pismo, naš je najveći spomenik kulture. Narodni jezik i narodno pismo najveće je blago jednog naroda. Znamo iz povijesti da su samo veliki narodi s dobrom državnom organizacijom i dobrom materijalnom bazom došli do vlastitog pisma i zasebne kulture kao npr. Rimljani, Grci i Feničani.

Upravo je fenomenalno da je naš narod došao do svojega pisma već u devetom stoljeću, a nije isključeno da ga je imao već i u ranijim stoljećima.

Imade dosta činjenica da su Sveta braća Ćiril i Metod naišli na već postojeće slavensko pismo koje su usavršili da mogu prevesti na slavenski jezik Bibliju i bogoslužne knjige.

Na taj su način, oni jedino mogli dobro izvršiti misionarsku službu među Slavenima a ujedno i diplomatsku misiju u korist Bizanta. Prema nekim novijim istraživanjima, čini se da su Ćiril i Metod u Moraviji već naišli na slavensko pismo pa čak i na prevedene bogoslužne knjige.

Povijesna je činjenica da je glagoľjica već u devetom stoljeću uhvatila svoj korijen kod Hrvata i ostala u porabi do početka dvadesetog stoljeća. Ona je bila uporabno pismo u Panoniji, Bosni i Hercegovini, Primorju, Istri i Dalmaciji, o čemu nam očito govore sačuvani glagoľjički spomenici, bilo u kamenu, bilo na pergameni ili papiru. To nam dokazuje ne baš davno otkriveni glagoľjički kameni spomenik u Bizeljskom blizu Ptujaja kojega stavljaју u deseto stoljeće.

Usljed političkih prilika i još više neprilika glagoľjica se pred latinicom i ćirilicom povukla s periferije Hrvatske u Dalmaciju, Primorje i Istru te je tu ostala kao narodno pismo do početka dvadesetog stoljeća.

Dakle, preko tisuću godina živi glagoľjica kao izrazito hrvatsko pismo na Jadranu unatoč velikom pritisku premoćnih tuđih kultura i tuđinskim političkim pretenzijama.

Mogla je ona tako dugo ostati u porabi jer je naš narod u tom pismu vidio sebe, svoju narodnost i u njoj osjetio najjači štiti protiv denacionalizacije.

Ona je bila zajedničko dobro cijeloga naroda bez obzira na stališke razlike. Njom su se služili hrvatski vladari kao diplomatskim pismom, kako nam to svjedoči Bašćanska ploča kralja Zvonimira.

Njom se je služio svećenik, jer su mu sve bogoslužne knjige isključivo na narodnom jeziku i pisane glagoľjicom.

Njom se služio naš knez i plemić u svojim ispravama. Njom su se služili naši stari javni bilježnici (notari) što nam dokazuje sačuvano mnogo notarskih knjiga.

Glagoljicom su napisani prvi naši zakonici i statuti naših općina. Pa i naš seljak željan je znanja, i on već dosta rano kod redovnika u samostanu uči svoje narodno pismo. Sačuvano je dosta glagoljičkih oporuka, buletina od diobe braće, molitve zaklinjanja, književnih djela i raznih natpisa na prago- vima kuća i kapelica po našim selima.

Naše staro kulturno blago sačuvano je baš u starim rukopisnim glagoljičkim knjigama i svjetovnog i duhovnog sadržaja. Veliki je dio tog blaga uništen našom krivnjom a ponajviše rukom naših neprijatelja. Ali ipak, na sreću našu, sačuvano je na desetke iluminiranih rukopisa s prekrasnim inicijalima i minijaturama, koji su umjetničke tvorevine naših ljudi.

Ali, na žalost, mnogo je tih naših starih rukopisnih knjiga razbacano po cijelom svijetu, kao što i naš čovjek obitava po svim kontinentima. Ima ih u Lenjingradu, Vatikanu, Pragu, Beču, Parizu, Oxfordu i drugdje.

Čuvaju se oni u najvećim knjižnicama i arhivima ovoga svijeta i glasno i zorno govore svima o našoj staroj kulturi. Poznati i jedan od najljepših kodeksa, misal kneza Novaka iz godine 1368., čuva se u Beču u Nacionalnoj biblioteci.

Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića od godine 1405. kojega smo imali sreću ugledati u reprint-izdanju godine 1973., nalazi se u Carigradu u arhivu Top-Kapi stare carske palače.

Na glagoljičkom evanđelju koje se čuva u Reimsu u Francuskoj polagali su francuski kraljevi kroz stoljeća zakletvu. Ove navedene rukopisne knjige spadaju među najljepše na svijetu. Njima bi se naveliko ponosili i veliki kulturni narodi, a sve su to tvorevine uma našega čovjeka.

Neću ovdje nabrajati ostale glagoljičke kodekse kao vrbničke, istarske i ostale koji se čuvaju u Jugoslavenskoj akademiji, po samostanima i bibliotekama u nas, koji su također u zavidnoj visini pisarske vještine i umjetničke dekoracije.

Sve to i ostalo naše glagoljičko blago možemo naći u djelu »Hrvatska glagoljska bibliografija« od Ivana Milčetića i u znanstvenim djelima o glagoljici nedavno preminulog prof. dr. Vjekoslava Štefanića.

Kroz zadnjih stotinu godina imali smo veliki broj naših učenjaka koji su napisali mnogo vrijednih znanstvenih radova o glagoljici kao npr. dr. L. Jelić, dr. I. Kukuljević, Ivan Berčić, Stjepan Ivančić, Vjekoslav Spinčić, R. Strohal, B. Kopitar, Franje Miklošić, Šime Ljubić, dr. F. Rački, dr. I. Crnčić, a u novije doba dr. B. Fučić, dr. Hahn, dr. A. Nazor, dr. M. Pantelić i još mnogi drugi.

Naše glagoljičko kulturno blago nije samo plod uma našega čovjeka nego i plod njegove ljubavi prema domovini. Naš čovjek, bio to knez, bio to biskup ili koji obični čovjek, od srca je davao svoj obol za glagoljičku knjigu.

Nije bila baš mala svota za izradu jedne rukopisne knjige na pergameni. Stajala je ona 40—60 zlatnika, a to je bila vrijednost imanja osrednjeg našega plemića. Za preprodani misal kneza Novaka Nugla, mjesto u Istri, platila je 40 zlatnika.

Pred najezdom Turaka spasavalo se sve što se moglo spasiti. Tako su se spasavale i glagoljičke knjige, to naše najveće pokretno blago. U jednom zapisu pop Rudeš godine 1482. bilježi da mu je uspjelo kupiti neke knjige od

popa Luke, koji je pobjegao ispred Turaka, a da namakne potrebnu svotu novaca, morao je skupljati među vjernicima dobrovoljne prinose. Po tome se jasno vidi da je naš narod u petnaestom stoljeću i te kako cijenio vrijednost knjige.

Turci već prodiru na tlo naše zemlje, već su na domaku Like i Dalmacije, gine već cvijet našega plemstva i seljaka, pale se dvorci i sela i još imade krug kulturnih ljudi koji misle i koji se žrtvuju oko tiskanja naših prvih glagoljačkih knjiga. Zar nije upravo zadivljujuće da trideset i dvije godine nakon što je Gutenberg tiskao prve knjige u Mainzu godine 1455. i mi Hrvati imademo našu prvu tiskanu knjigu i to poznati nam glagoljički Misal iz godine 1483.

Ta naša prva tiskana knjiga bila je prema najnovijim znanstvenim istraživanjima tiskana kod nas i to vjerojatno u Istri. Imali smo tiskare prije mnogih i većih gradova Evrope. Zar nam nije poznata naša tiskara u Kosinju u Lici, gdje se već godine 1491. tiska glagoljički brevijar, pa naš jubilarac — tiskara u Senju, gdje se godine 1494. tiska glagoljički misal i koja bez prekida tiska punih 14 godina glagoljičke knjige svjetovnog i crkvenog sadržaja. Modruški biskup Šimun Kožičić, bježeći pred Turcima, sklanja se u Rijeku i prva mu je briga da osnuje tiskaru godine 1530. i za dvije i pol godine tiskano je šest glagoljičkih knjiga a među njima »Misal hrvacki«.

U našim je starim bogoslužnim knjigama, misalima i časoslovima, jezik staroslavenski hrvatske recenzije, koji je razumljiv našem čovjeku. Od godine 1631. uvađa se u bogoslužne knjige staroslavenski jezik ruske recenzije i to po naređenju Svete stolice u Rimu sa svrhom da se propagira sjedinjenje Pravoslavne crkve s Katoličkom. Zadatak za tiskanje novog misala glagoljicom i staroslavenskim jezikom ruske recenzije dobio je fratar Levaković iz Jastrebarskog i misal je tiskan u Rimu godine 1631.

Naša glagoljička knjiga tiska se mnogo u Veneciji, u Vatikanu i drugim gradovima Evrope. U šesnaestom stoljeću za vrijeme Reformacije tiskaju se glagoljičke knjige u Njemačkoj u Urachu i Tubingenu, a tiskaju ih naši poznati istarski znanstvenici Matija Vlačić i Stjepan Konzul. Značajno je da se te propagandne protestantske knjige, a među njima i Biblija, tiskaju glagoljicom, a ne latinicom.

Ovaj sažeti pregled razvitka naše knjige jasno nam govori da smo u svim stoljećima imali jaki krug kulturnih ljudi koji su u danom trenutku u jednoj ruci držali mač, a u drugoj pero.

U nas je u četrnaestom stoljeću i dalje bilo mnogo samostana benediktinskih i pavlinskih. Na otoku Krku bilo ih je ujednom sedam. Ti su samostani bili žarišta pismenosti, prosvjete i kulture u našem narodu. Naš je čovjek bio usko povezan uz samostan i uz svoje popove glagoljaše.

Zajedno su oni dijelili dobro i zlo. Hrvatski kraljevi su cijenili taj rad samostanaca kao i kasnije naši knezovi, te su u znak priznanja darivali samostane raznim dobrima, što nam dokazuje Bašćanska ploča, a vjerojatno i Senjska koja je sačuvana samo u nekoliko odlomaka.

I taj naš ispaćeni narod koji je svakodnevno slušao svoj materinski jezik u crkvi, na dvoru kneza i na cesti i gledao sve što je bilo napisano na narodnom pismu-glagoljici, taj je naš čovjek morao biti dušom i tijelom rodoljub i nije se prodavao tuđinu. Lavovski se borio na bojnopolju da očuva svoju rođenu grud, kroz stoljeća je on tu borbu izdržao. I kad je tuđim uvidio da

glagoljica i narodni jezik smetaju njegovim političkim ciljevima, tada je poduzeo sve moguće smicalice i preko rimskih papa i austro-ugarskih careva da se našem narodu zabrani staroslavensko bogoslužje i narodno pismo glagoljica. Na taj su način mislili da će lakše doći do odnarođivanja našega čovjeka.

Prisilno su mu počeli naturavati latinski jezik i latinicu u bogoslužju. No, prevarili su se. Naišli su na tvrdi zid koji su stvorili svi staleži našega naroda. Borbe je bilo manje-više u svim stoljećima i to neprestane borbe: od biskupa Grgura Ninskog u desetom stoljeću do krčkog biskupa Mahmiča u dvadesetom stoljeću. Neće biti suvišno da ovdje ponešto kažem o krčkom biskupu dru Antunu Mahniču. Za krčkoga biskupa postavljen je godine 1896., isključivo po želji pape i cara u Beču sa zadatkom da postupno likvidira staroslavensko bogoslužje u Hrvatskoj. O tom su cilju na vrijeme saznali krčki rodoljubi. Kad se u Gorici godine 1897. obavljalo njegovo posvećenje u biskupa, delegacija krčkih svećenika darovala je novom svom biskupu staroslavenski misal. Time je bilo rečeno mnogo više nego da su išta drugo poduzeli. Kod prvog njegova dolaska u Krk bio mu je upriličen svečani doček. Dočekala ga je talijanska manjina s glazbom i ovacijama. U ime klera pozdravio ga je kapitularni vikar dr. Frane Volarić i uz riječi dobrodošlice čuo je novi biskup odvažnu riječ upozorenja: »Znamo za upute koje imate glede glagoljice, ali se ti planovi mogu ostvariti samo preko naših tjelesa!«

Bio je to rodoljubni podvig krčkog svećenstva a ujedno memento za biskupa Mahniča da ne bi što poduzimao protiv našeg tisućljetnog narodnog prava. Dr Antun Mahnič odmah se dao na proučavanje povijesne činjenice o glagoljici pa je nakon kratkog vremena postao jedan od najvećih branitelja tog našega narodnog prava.

Sa strane talijanaša iz Lošinja i nekih drugih protivnika stizale su u Rim papi želje i zahtjevi da se uvede latinski jezik u bogoslužje u krčkoj biskupiji.

Mahnič je od pape Pia X. bio pozvan u Rim i tamo su mu bila predočena pisma talijanaša i ostali materijali kao razlog za uvođenje latinskog jezika u bogoslužje. Nakon dugog raspravljanja, kad je Mahnič uvidio da papa stoji uz njegove protivnike, skinuo je s vrata biskupski križ i predao ga papi uz riječi da se zahvaljuje na biskupskoj službi kad papa više vjeruje njegovim protivnicima i protivnicima njegova naroda. Taj je iznenadni gest tako djelovao na papu da je priznao i odobrio staroslavensku liturgiju i potvrdio odobrenja prijašnjih papa. Sada, kad se biskup Mahnič povratio u Krk, svim se žarom dao na obranu glagoljice i staroslavenskog jezika u bogoslužju.

Okupio je oko sebe znanstvenike-slaviste kao npr. dra Josipa Vajsa iz Praga, Vinka Premudu, Dragutina Parčića i druge, te je godine 1902. osnovao u Krku Staroslavensku akademiju sa svrhom da se znanstveno obrađuje glagoljica i tiskaju stručni radovi. Uspjeha je bilo mnogo. Ta se staroslavenska akademija iza Prvog svjetskog rata preselila u Zagreb i tamo nastavila sa svojim radom. Sada njezinu misiju vrši s vrlo velikim uspjehom Staroslavenski institut u Zagrebu.

Istraživanje i proučavanje glagoljice zapravo je vraćanje duga naše nacije za sva dobra što nam je ona kroz stoljeća pridonijela u kulturi i političkoj afirmaciji.

Kad malo pozornije proučimo povijest glagoljice i bacimo oko na sav sačuvani glagoljički materijal kao npr. na kamene ploče, iluminirane rukopisne knjige, notarske knjige, matične knjige, zakonike, statute naših općina,

na prekrasne istarske freske s glagoljičkim natpisima, na tajničke i blagajničke knjige naših starih udruženja »bratovština«, na mnoga literarna djela i na velik broj tiskanih knjiga u našim i stranim tiskarama, onda dolazimo do zaključka da je glagoljica zaista naš najveći spomenik kulture. Kroz punih deset stoljeća ona je kao vječna luč osvjetljavala put našem ispaćenom narodu i neprestano bdjela nad našim nacionalitetom.

Odigrala je glagoljica tu svoju časnu ulogu u svim stoljećima našega bivstvovanja. Odigrala ju je časno i u nedavnoj našoj povijesti, iza ovog drugog svjetskog rata kad se radilo o pripojenju Istre matici zemlji Jugoslaviji.

Naša draga Istra, ispaćena za vrijeme Austro-Ugarske i Italije zato je oduševljeno stupila u redove narodnooslobodilačke borbe. Borila se ona rame uz rame s ostalim narodima Jugoslavije do konačne slobode godine 1945. Dala je ona i svoj veliki obol u krvi i u srušenim ognjištima po njezinim selima, i s velikom je čežnjom čekala dan oslobođenja i pripojenja Jugoslaviji.

Međutim, već je u početku zapelo jer su se pojavile sile protiv tog pripojenja. Osnovana je bila Međunarodna komisija od Rusa, Engleza, Francuza i Amerikanca, koja je imala zadatak donošenja odluke kome da pripadne Istra — Jugoslaviji ili Italiji.

Prema nekim indikacijama ta je komisija bila u početku sklonija Italiji. Naši narodni ljudi iz Istre putovali su sad u Pariz, sad u London pa u Moskvu i New-York da bi tamošnjoj diplomaciji dokazali naše povijesno i narodno pravo na Istru.

U tu je svrhu Oblasni narodnooslobodilački odbor za Istru godine 1946. organizirao specijalnu izložbu u Pazinu pod nazivom »Izložba svjedočanstva slavenstva u Istri«. Na toj je izložbi bilo izloženo oko 200 dokumenata koji su zornim i vidljivim jezikom govorili o slavenstvu Istre. Među ostalim dokumentima u prvom redu je bilo izloženo 40 glagoljičkih dokumenata i to originalnih — što u kamenu, što na pergameni ili tiskanih na papiru. Svi su ti dokumenti jasno dokazivali raširenost i kontinuitet slavenskog življa u Istri, oni su govorili jednostavnim jezikom činjenica i pružali su svakom posjetiocu izložbe mogućnost da ih provjeri i da dođe do ispravnog zaključka.

Na tu je izložbu bila pozvana i Međunarodna komisija. Svaki je član komisije dobio na svojem jeziku vodič kroz izložbu i uz stručno vodstvo komisija je vrlo pozorno pregledala izložene dokumente. Tom je prigodom i narodno svećenstvo Istre predalo Komisiji svoju »Bijelu knjigu«, u kojoj su iznijeli dokumente o slavenstvu Istre i apelirali na njihovu savjest.

Prigodom večere u Pazinu američki je delegat izjavio da njemu ne treba više dokazivati o slavenstvu Istre, jer ono što je danas vidio na izložbi dovoljno mu jasno kaže da su Slaveni tamo autohtoni; jer ako je taj narod kroz tisuću godina ima vlastito pismo i, štoviše, vlastiti jezik u bogoslužju, onda je to njemu najveći dokaz slavenstva u Istri.

Dakle, glagoljica je opet u našoj nedavnoj povijesti odigrala važnu nacionalnu ulogu. Istra nam je 1952. ušla pod krilo naše lijepe domovine na veliko zadovoljstvo svih naroda Jugoslavije.

Glagoljicu, tu našu milu kulturnu baštinu, moramo dolično čuvati i neprestano je reprezentirati sadašnjim i budućim naraštajima. Osobito je moramo reprezentirati strancima i turistima, jer mnogi od njih imaju o nama predrasude da smo zaostali narod i bez neke osobite kulture.

Pa, kad ti stranci prođu naše muzeje i lijepe gradiće s bogatom arhitekturom i kad pobliže upoznadu našu staru kulturnu baštinu, onda oni mijenjaju svoje mišljenje o kulturnom i političkom stanju kod nas.

Kako je glagoljica u našoj povijesti uvijek odigravala veliku kulturnu i političku ulogu, tako neka nam ona i dalje osvjetljava nove staze novoj socijalističkoj kulturi.

Sl. 15 — Sa izložbe »Glagoljica« u Naučnoj biblioteci u Rijeci, Kustudija Benka iz Sočerge s glagoljskim natpisom iz 1466. godine